

השכלה גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-ווילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה

בלוג מס' 7 – החינוניות של הבינתחומיות

אתחיל עם סיפור מקצועי אישי. לפני כעשרים שנה במהלך מחקר על תכנון עתידי בשירות הציבורי בארה"ב, ראייתי את הממונה על חינוך ותכנון בביטוח הלאומי האמריקאי (Social Security Administration). הנה קטע מאותו ראיון:

אני: כמה שנים קדימה אתם מנסים לחזות?

הממונה: 75 שנה.

אני: (מתעורר מעלפוני): 75 שנה!??

הממונה: בוודאי. ילד שנולד היום יקבל פנסיה ביטוח לאומי בעוד 70-75 שנה; אנו חייבים לדאוג לו כבר עכשיו.

אני: איזה סוג של מקצוענים אתה מעסיק לעבודת חינוך ותכנון זו?

הממונה: (מופתע): מה זאת אומרת? הרי זה ברור: כלכלנים, סטטיסטיקאים ואנשי ביטוח אקטוארי.

אני: וזהו?

הממונה: (עוד יותר מופתע): מי עוד בא בחשבון?

אני: למשל, אנשי מדע המדינה, סוציולוגיה, יחב"ל. הרי אם בעשורים הבאים תשתנה הפוליטיקה האמריקאית (כגון חקיקה המעודדת ילודה), או שוב ישתנו ערכים בסיסיים כפי שקרה בעקבות התנועה הפמיניסטית (ירידת הילודה), או עקב תמורות בינלאומיות, תגבר ההגירה לארה"ב – מספר האוכלוסין בעוד 70 שנה עלול להיות שונה מאד מהחיזוי ה"סטטיסטי" שלכם.

הממונה: (עכשיו הגיע תורו להתעורר מעלפון): אתה יודע מה? לא חשבנו על זה!

אני נשבע – השיחה אמיתית. ומכאן לנושא שלי הפעם: הצורך של כל דיסיפלינה – ובוודאי מדע המדינה – לשבור את החומות החוצצות בינה לבין אחרות כדי לשקף את העולם האמיתי הלכה למעשה.

אמנם נכון הוא, שלאחרונה החלה ההשכלה הגבוהה בארץ ובעולם להכיר בחשיבות של לימודים בין-תחומיים. בבר-אילן, למשל, ישנן תוכניות ללימודי מגדר, לימודי המוח (ביולוגיה, פסיכולוגיה וכו'), לימודי פרשנות ותרבות, ועוד. כל זה טוב ויפה. אך מה קורה בתוך המקצועות הדיסציפלינריים? נדמה לי, שלא הרבה השתנה. אנו ממשיכים (הן במחקר והן בהוראה) להתמקד בתיאוריות ובעקרונות של המקצוע שלנו, אלא אם כן המציאות החוץ-דיסציפלינרית דוחפת אותנו בצורה בוטה וגלויה לבחון גם נקודות מבט אחרות (למשל, השלכות הגלובליזציה הכלכלית על מדינת הלאום).

מה עושים? ראשית, יש צורך לשכנע את החוקרים שאכן אי אפשר להמשיך בהתבצרות מקצועית כי המציאות פשוט אינה עובדת כך. שנית, יש צורך ללמד את הדור הצעיר במחקר שללא "התרחבות האופקים", העבודה המחקרית שלהם במאה ה-21 לא תהיה קבילה. לשם כך, אם ניקח דוגמה קטנה מהמחלקה שלנו, כל דוקטורנט אצלנו חייב ללמוד לעומק מקצוע משני במדע המדינה ולהיבחן עליו. אך כמובן זה רק צעד ראשון מאחר שהסטודנט עדיין נמצא בתוך הדיסציפלינה של מדע המדינה. ייתכן שיש מקום לשקול חובת התמחות זוטא בתחום שמחוץ למדע המדינה (בלימודי הדוקטורט שלי בהרווארד, היינו חייבים בארבעה תחומי התמחות שונים, כשאחד לפחות מחוץ לדיסציפלינה: בין השאר, למדתי גם היסטוריה יהודית וגם משפט חוקתי).

שלישית, יש לדרבן את הסטודנטים שלנו (בכל התארים) להרחיב את אופקיהם – אפילו אם מדובר רק בקריאת עיתונות וכמה מגזינים במקצועות לא "פוליטיים". הנה דוגמה של מטלה

פשוטה בקורס בחירה: במשך הקורס על הסטודנט לגזור חמישה פריטי עיתון/מגזין אשר קשורים לחומר שנלמד בקורס על אף שלכאורה אין קשר בין השניים (כי הפריט אינו מתייחס להיבט פוליטי בכלל). כלומר, על הסטודנט ליצור או למצוא בעצמו את הקשר שבין תופעה המצויה בתחום אחר לבין תופעה פוליטית הנלמדת בקורס.

ברם, ברור שקודם המרצים צריכים להראות לסטודנטים כיצד עושים זאת: אלו תחומי עניין בד"כ קשורים לאיזה תת-תחום מדיני/פוליטי; מאלה מקורות לשאוב את המידע החדש, שלכאורה אינו קשור; כיצד לחשוב בצורה לא-פרדיגמטית ולקשור קשרים "חריגים".

אינני טוען שזה קל – גם לא למרצים שהקדישו את רוב חייהם למחקר חד-דיסציפלינרי ובוודאי לא לסטודנטים שבאו "ללמוד מקצוע" ואינם מעוניינים שנבלבל אותם עם כל מיני דברים מחוץ לתחום. אבל כאמור, זה חיוני.

מדוע דווקא עכשיו אני נזכר בסוגייה זו? החדשות בארץ לאחרונה העלו בעיה חברתית "חדשה" והפוליטיקאים נדרשו למצוא פתרון: רצח ברחובות, אנשים תמימים נהרגים ללא סיבה – נורים, נדקרים, נחנקים. מה ניתן לעשות? הכותרות בישרו לנו על הצעה מקורית: "בואו נגייס את ראש עיר ניו יורק לשעבר, ג'וליאני!" הרי הפשיעה בניו יורק ירדה תלולות בתקופת כהונתו – הבה נזמין אותו ליישם את פתרון הקסם שלו גם בארץ הקודש.

אין ספק שג'וליאני יכול לזקוף לזכותו חלק מההישג המרשים (מקרי רצח ירדו מ-2200 לשנה עד ל-800 "בלבד"), תוך כדי גיוס יותר שוטרים, שיטות שיטור מתוחכמות וכו'. אולם זה רק "חלק" מההישג שלו. מסתבר שהיה גורם מכריע עוד יותר – והוא בא מתחום בלתי-צפוי לחלוטין.

מחקר חדש בארה"ב, שנערך על ידי פרופ' לכלכלה (!), גילה שסוד ההצלחה נעוץ בדבר שקרה בשלהי שנות השישים ותחילת שנות השבעים: מדינות מקומיות שונות החלו לקבל חוקים להתיר הפלות (וב-1973 הפלות הוכרזו חוקיות בכל ארה"ב על ידי בית המשפט העליון). על פי המחקר הסטטיסטי שביצע הפרופסור בכל 50 המדינות המקומיות, קיים מתאם גבוה מאד בין השנה בה המדינה התירה הפלות ובין תחילת הירידה בפשיעה באותה מדינה כעשרים שנה מאוחר יותר! כלומר, מדינה מקומית שאפשרה הפלות בשנות השבעים המוקדמות, הביאה להורדת הפשיעה כבר בשנות התשעים המוקדמות!

מה הקשר? רובן המכריע של ההפלות מתבצעות על ידי נשים צעירות, רווקות, במעמד סוציו-אקונומי והשכלתי נמוך – בדיוק אלה שאינן מסוגלות להיות הורה במובן האחראי של המלה. לכן, ההפלות ההמוניות "הוציאו מלכתחילה" את רוב הפושעים העתידיים. כתוצאה מכך, מאגר הגברים הצעירים המועדים לפשיעה עשרים שנה אחר כך הידלדל באופן טבעי (בעצם, מלאכותי). כלומר, לא ג'וליאני השמרן אלא דווקא הליברלים של שנות השישים הם שהביאו לירידה תלולה בפשיעה בתקופתו! (נקודה צדדית אך מעניינת: בארה"ב, גם הליברלים וגם השמרנים של היום מאד לא אוהבים את מסקנות המחקר הזה – מסיבות שונות, כמובן). השורה התחתונה: המקצועות של עבודה סוציאלית, רפואה ומשפט השפיעו רבות על הפוליטיקה האמריקאית – בלי שמישהו הבין את הקשר (עד לאחרונה)!

כמה "הפתעות בין-תחומיות" במדיניות ציבורית מחכות לגילוי בארץ? אני בטוח שישנן הרבה. אולם, עד שלא נשנה את "הקונספציה" שכל אחד אמור לעסוק בתחום שלו בלבד, לא נגלה אותן. אמנם אין אנו צריכים ל"התנתק" מהמקצוע שלנו, אבל אנחנו כן חייבים להשתחרר מאזיקיו הממקדים את האופן בו אנו רואים את העולם בצורה צרה (צרורה) מדי.

wilzis@mail.biu.ac.il